

Dominika Kovačević

ORCID: 0000-0002-8094-9472

Chrześcijańska Akademia Teologiczna

domkov@wp.pl

Wielkie powieczерze Postu Bożonarodzeniowego w patriarchacie antiocheńskim

Słowa kluczowe: patriarchat antiocheński, wielkie powieczерze, hymnografia, język arabski, Post Bożonarodzeniowy

Celem tego artykułu jest analiza liturgiczna, teologiczna i terminologiczna tytułowego nabożeństwa na podstawie oryginału arabskiego. Należy jednak najpierw przybliżyć kontekst jego powstania. Post przygotowujący do święta Narodzenia Pańskiego w rycie bizantyńskim różni się znacząco od Wielkiego Postu. Obydwa trwają 40 dni i przygotowują do Paschy: ten pierwszy, do tzw. „Zimowej”, drugi zaś do pierwotnej, czyli Zmartwychwstania. Różni je jednak zamysł liturgiczny: Wielki Post nacechowany jest zmianami w nabożeństwach cyklu dobowego, łącznie z kwestią sprawowania Boskiej Liturgii, do tego każdy jego dzień ma specjalną hymnografię. Z kolei Post Bożonarodzeniowy nie wyróżnia się zmianami w nabożeństwach poza tymi dniami, w które nie wypada jakieś święto lub pamięć znaczącego świętego; wówczas zamiast troparionów na jutrzni przewidziany jest postny śpiew „alleluja” oraz pokłony, łącznie z wielkopostną modlitwą św. Efrema Syryjczyka. Jednak w okresie od 15 listopada do 24 grudnia Cerkiew wspomina wielu popularnych świętych, stąd też niewiele jest nabożeństw z takimi zmianami, przy tym na gruncie parafialnym mogą być one niezauważone, ponieważ specjalne służby tego typu celebryje się głównie w monasterach¹. Porządek ten kontrastuje z układem nabożeństw w okresie Wielkiego Postu, gdy pamięć świętych dnia schodzi niejako na dalszy plan, a dni świąteczne niemal nie występują. Okres przygotowujący do Narodzenia Chrystusa nie ma szczególnej hymnografii, oprócz ostatnich dni, tzw. przedświęcia rozpoczynającego się 20 grudnia². Jedynym wyznacznikiem hymnograficznym tego okresu są katawasja Narodzenia śpiewane od

¹ *Kitāb as-Sawā'ī al-Kabīr*, b.w., Bağdād 1969 (?), s. 267–305.

² *At-Tībikūn*, Bayrūt 1986, s. 83.

21 listopada³, a w niektórych tradycjach – w tym arabskiej – także kontakion na Liturgiach odprawianych od zakończenia święta Wprowadzenia Bogurodzicy do Świątyni⁴. Obrazuje to stopniowe przygotowanie ludu Bożego do Wcielenia – zarówno w historii, jak i w roku liturgicznym.

Jednakże duchowieństwo i wierni prawosławnego patriarchatu antiocheńskiego zauważyli pewną liturgiczno-hymnograficzną pustkę w okresie 40 postnych dni. Dlatego też mnisi monasteru Hamatura w Libanie na czele z igumenem Pantelejmonem (Farah) postanowili skomponować specjalne nabożeństwo na ten czas. Jest nim tzw. *Modlitwa Wieczorów Postu Bożonarodzeniowego* (arab. *Ṣalāt ‘Ašīyyāt Ṣawm al-Milād*) oparta w strukturze oraz hymnografii na wielkopostnym wielkim powieczerszu⁵. Taki wybór nie jest przypadkowy. Wielkopostne wielkie powieczersze cieszy się dużą popularnością wśród arabskich wiernych nie tylko w tzw. Czystym Tygodniu. W ramach modlitw wieczornych odmawiają oni właśnie powieczersze: przez większość roku małe, zaś od poniedziałku do czwartku włącznie w Wielkim Poście – wielkie. Nabożeństwo skomponowano w języku arabskim, a aranżacje melodyczne, razem z zapisami neumowymi, przygotował ojciec Nicolas Malek z libańskiego miasteczka Amioun⁶. Tekst opublikowano w 2010 roku, a mnisi nagrali jako wzorzec całe nabożeństwo⁷. Inicjatywa zyskała aprobatę także wśród antiocheńskiej diaspory oraz misji w Ameryce Północnej. Dlatego już rok później biskup Wichity i Ameryki Środkowej Bazyl (Essey) wraz z hieromonichem Benedyktem (Armitage) przetłumaczyli teksty nabożeństwa na angielski⁸, psalmista zaś, Samir Nouhad Cohlma, przygotował aranżacje muzyczne dla tego języka na pięciolinii⁹. Można zatem stwierdzić, iż jest to tłumaczenie nie tylko lingwistyczne, ale również muzyczne. Wielkie powieczersze stanowi rzadki przykład w prawosławnym świecie nowego nabożeństwa wraz z hymnografią nie ku czci nowo kanonizowanego świętego czy świętych, lecz na dany okres roku liturgicznego. Należy nadmienić, iż o ile w tradycji słowiańskiej czy rumuńskiej powstają nowe akatysty, to zasadniczo w patriarchacie antiocheńskim uznawany jest tylko jeden, najstarszy akatyst

³ *Ibidem*, s. 73.

⁴ *Ibidem*, s. 76.

⁵ *A service for the evening of the Nativity Fast*, s. 1, [online], <http://ww1.antiochian.org/sites/default/files/evening_service_for_the_nativity_fast_text.pdf> [dostęp 10.11.2022].

⁶ *Tarāṭil Ṣalāt ‘Ašīyyāt Ṣawm al-Milād*, [online], <<http://www.hamatoura.com/Psaltica/NativityLentPrayer.pdf>> [dostęp 10.11.2022].

⁷ *‘Ašīyyāt Ṣawm al-Milād - Ḥamāṭūra*, [online], <<https://www.youtube.com/watch?v=s67XHI-IAEBw>> [dostęp 10.11.2022].

⁸ *A service for the evening...*, s. 1.

⁹ *Nativity Fast Evening Service*, [online], <http://ww1.antiochian.org/sites/default/files/evening_service_for_the_nativity_fast_music.pdf> [dostęp 10.11.2022].

napisany przez wywodzącego się z tej Cerkwi świętego: Romana Melodosa. Wyjątkowości temu przedsięwzięciu nadaje też oryginalny język oraz szybkie pojawienie się tłumaczenia na język angielski wraz z dostosowaną do niego oprawą muzyczną. Warto podkreślić, że kompozycja poświęcona jest tylko jednemu nabożeństwu cyklu dobowego, sprawowanemu rzadko, z konkretnej okazji, a jego hymnografia jest od dawna ustalona. Ciekawe także, iż jego pomysł zrodził się w starożytnym i konserwatywnym monasterze, a służba niemal od razu weszła do użytku w wielu – choć nie wszystkich – parafiach Libanu, Syrii¹⁰ i USA¹¹ (w jurysdykcji patriarchatu antiocheńskiego); co więcej można wskazać – także arabskojęzyczne – wspólnoty w Patriarchacie Jerozolimskim, które, tak jak np. parafia św. Jerzego w Kafr Jasif w Izraelu¹² wprowadziły do swej praktyki to nabożeństwo.

Struktura nabożeństwa i jego analiza

Służbę można sprawować od wieczora 14 listopada do 23 grudnia włącznie we wszystkie dni oprócz soboty wieczór. Wynika to z celebrowania wielkiej wieczerni rozpoczynającej już obchody niedzieli. Nabożeństwo ma zwykły początek, tj. modlitwy *Królu Niebieski, Najświętsza Trójco, Ojczy nasz*. Po nim następuje recytacja trzech psalmów: 44, 71, 109¹³. Są one różne od tych z wielkopostnego wielkiego powieczерza, a także jest ich mniej – w trakcie Świętej Czterdziestnicy czyta się ich sześć¹⁴. Psalm 44 odczytuje się także na pierwszej królewskiej godzinie wigilii Bożego Narodzenia, zapowiada on pokłon mędrców, a także opisuje Mesjasza jako Mocarza i Króla (po arabsku odpowiednio *Al-Qadir* i *Al-Malik*, czyli wybrane Imiona Boże)¹⁵. Psalm 71 występuje również w trakcie szóstej godziny królewskiej wigilii Narodzenia Pańskiego. Przedstawia on królowanie Mesjasza – Syna Króla (arab. *Ibn al-Malik*), a także stanowi pochwałę Imienia Bożego, m.in. w wersetach 17 i 18¹⁶. Z kolei psalm 109 pojawia się na 9. królewskiej godzinie wigilii święta Wcielenia. Potwierdza on Boską tożsamość nadchodzącego Chrystusa, zwłaszcza

¹⁰ *Ṣalāt 'Ašīyyāt Ṣawm al-Milād - masā' at-tulātā' 08-12-2020 - min kanīsat al-qiddīs Ġāwarġi-yūs fī Anfah*, [online], <<https://www.youtube.com/watch?v=402BkdjFhN0>> [dostęp 10.11.2022].

¹¹ *Nativity Fast Evenings st. Mary Antiochian Orthodox Church*, [online], <<https://www.facebook.com/nativityofthetheotokos/videos/940545780154550/>> [dostęp 10.11.2022].

¹² *Hidmat 'Ašīyyāt Ṣawm al-Milād wa-ḡikraniyyat at-tāliḡ wa-āt-tāsi ' li-l-marḡūm Yūsuf Mabḡā Hadīd*, [online], <<https://www.youtube.com/watch?v=pgYaTVk4bYA>> [dostęp 10.11.2022].

¹³ *Ṣalāt 'Ašīyyāt Ṣawm al-Milād*, [online], <<https://saintgeorgeflint.org/files/Nativity-Fast-Service-in-ARABIC.pdf>> [dostęp 10.11.2022], s. 1–3.

¹⁴ *Kitāb as-Sawā' ʿ...*, s. 162–168.

¹⁵ *Kitāb Al-Mīnāwun*, ę. I, Maktabat Sā'ir, ʿarābulus 1995, s. 419–420.

¹⁶ *Ibidem*, s. 426.

w 1. wersecie: „Powiedział Pan Panu memu: siądź po prawicy Mej” oraz w 3. wersecie: „Z łona przed Gwiazdą Poranną zrodziłem Ciebie”¹⁷.

Po psalmach śpiewany jest hymn *Bóg z nami* (arab. *Allāh ma 'nā*) na ton 6 w systemie antyfonalnym z mesjańskimi wersetami proroka Izajasza¹⁸. Odbywa się to zatem w identyczny sposób jak w Wielkim Poście¹⁹, jednakże w kontekście przygotowań do święta Narodzenia Pańskiego ma to wymiar szczególny. Dalej następuje recytacja Wyznania wiary przez wiernych, jednak bez szeregu modlitw charakterystycznych dla wielkopostnego wielkiego powieczera²⁰, takich jak *Dzień przeszedł, Bezcielesna natura cherubinów, Najświętsza Władczyni Bogurodzico wstawiaj się z nami grzesznymi*, bez modlitwy św. Bazylego *Panie, Panie, który wybawiłeś nas od wszelkiej strzały lecącej za dnia*²¹. W ich miejsce wstawiono antyfonalny hymn na specjalny wariant tonu 2 „Domu Efrato” (arab. *Jā Bayt Ifrātā*)²². Pierwsza z trzech części jest po prostu sticherą przedświeścia Narodzenia Pańskiego, śpiewaną na wieczerni 20 grudnia (czyli de facto 19 grudnia wieczorem)²³. Tutaj po arabsku pojawia się gra słów nieobecna w innych językach: „Jā Bayt Ifrātā li-l-Quds anti bayt”. Ten werset można odczytać dwojako, albo „O Domu Efrato, dla Świętości jesteś domem”, czyli, dla Boga, lub też „O Domu Efrato, dla Jerozolimy jesteś domem”, gdyż w języku arabskim Jerozolima to zarówno *Urušalīm*, jak i *Al-Quds*, i może być nawiązaniem do prorocstwa Micheasza o Betlejem (Mi 5,1). Kolejne cztery części hymnu są zupełnie nowe:

Stych: Bóg z Temanu przychodzi oraz z góry ocienionej i zakrzewionej (Ha 3,3)
Wielka tajemnica pobożności, to Bóg! On jest najpotężniejszy; stał się człowiekiem jak ja, aby nieść przewinienia moje, Wolny od narzekań [na ten stan].

Stych: Błogosławiony Przychodzący w Imię Pana, Bóg jest Panem i objawił się nam (Ps 117,26–27)

W ciele Swym zmniejszył się i zmieścił, On: Pan całego człowieczeństwa. To Jego prorocy poprzedzali i zapowiadali: On jest Mesjaszem [/Chrystusem] Oczekiwanym.

Chwała Ojcu, i Synowi, i Świętemu Duchowi.

Rozdarł zasłonę Nieba i przybył na ziemski dziedziniec, Poślaniec Wielkiego Widzącego, aby ocalić od śmierci rodzaj tych, którzy zasnęli w grzechu, przewrotnych.

I teraz, i zawsze, i na wieki, wieków, amen.

¹⁷ *Ibidem*, s. 430.

¹⁸ *Ṣalāt 'Ašyyāt...*, s. 3–6.

¹⁹ *Kitāb as-Sawā'ī...*, s. 168–171.

²⁰ *Ṣalāt 'Ašyyāt...*, s. 6.

²¹ *Kitāb as-Sawā'ī...*, s. 171–178.

²² *Ṣalāt 'Ašyyāt...*, s. 7.

²³ *Kitāb Al-Mīnāwun...*, s. 384–385.

Jego narodzenie jest z dziewicy – rzecz wywołująca zdumienie; jak to Dający Prawo stał się będącym pod Prawem, a jest On Panem Niepojętym²⁴.

Ta część formularza przewiduje element wyjątkowy dla powieczерza: czytania z Pisma Świętego²⁵. Zasadniczo na tym nabożeństwie czytań nie ma oprócz pierwszego tygodnia Wielkiego Postu, kiedy w niektórych tradycjach – w tym arabskiej – czyta się stosowny fragment Ewangelii²⁶. W opisywanym przypadku układ przypomina królewskie godziny: najpierw jest czytanie perykopy starotestamentowej, następnie Apostoła poprzedzonego prokimenonem i w końcu Ewangelii, do której wprowadza „alleluja” z wersetami. Prokimenon na ton 1 składa się z refrenu w postaci Psalmu 109,4 oraz wersetu 110,8; nawiązuje on zatem do prokimenonu z Bożonarodzeniowej Jutrznii oraz kinonikonu Bożonarodzeniowej Boskiej Liturgii²⁷. Wersety do alleluja to Psalm 18,1 oraz Psalm 18,2. Cykl czytań podzielony jest na 24 dni, od 15 listopada do 18 grudnia z pominięciem niedziel. Jeśli nabożeństwo jest sprawowane w następne dni, to cykl rozpoczyna się od nowa²⁸. Jak można domniemywać, ostatnie dni pozostawiono bez specjalnych perykop z myślą o okresie przedświęcia i przedkładaniu w praktyce parafialnej sprawowania wieczerni ponad to specjalne, nowe nabożeństwo, ponieważ w całym rycie bizantyńskim na każdy dzień, począwszy od wieczoru 19 grudnia, mineja przewiduje specjalne hymny²⁹. Po czytaniach następuje adnotacja, że kapłan powinien wygłosić kazanie przygotowujące do Narodzenia Pańskiego, bazując na odczytanych perykopach³⁰.

Kolejna część nabożeństwa to recytacja psalmu 50 oraz doksologii³¹, podobnie jak w Wielkim Poście. W przeciwieństwie jednak do Świętej Czterdziesiątnicy pomija się: psalm 101, modlitwę Manasses, tropariony *Zmiłuj się nad nami Panie* oraz psalmy 69 i 142³². Dalej następuje, jak się wydaje, kluczowy moment nabożeństwa. To śpiew hymnu *O Panie nasz Przybywający Emmanuel* (arab. *Yā Rabbnā al-’Ātī ‘Immānū’īl*). Jest on podobnym pieśni z wielkopostnego wielkiego powieczерza *O Panie Mocy bądź z nami* (arab. *Yā Rabb al-Quwwāt kun ma’nā*) zarówno w strukturze, jak i melodii, odpowiednio: ton 6 w arabskiej odmianie *maqām ḥiğāz*

²⁴ *Ṣalāt ‘Aššyyāt...*, s. 7. Tłum. cytatów nabożeństwa moje – D.K.

²⁵ *Ibidem*, s. 7–9.

²⁶ *Dalīl al-Kursī al-Anṭākī 2020*, Baṭrīyarkīyyat Anṭākīyya wa-sā’ir al-Mašriq li-r-Rūm al-Urtūduks, Dimašq 2020, s. 54–56.

²⁷ *Kitāb Al-Mīnāwun...*, s. 442–454.

²⁸ *Appendix II. The Readings*, [online], <http://ww1.antiochian.org/sites/default/files/evening_service_for_the_nativity_fast_readings.pdf> [dostęp 10.11.2022], s. 1.

²⁹ *Kitāb Al-Mīnāwun...*, s. 383–434.

³⁰ *Ṣalāt ‘Aššyyāt...*, s. 9.

³¹ *Ibidem*, s. 9–10.

³² *Kitāb as-Sawā’īr...*, s. 179–182.

kār, ton 5 w arabskiej odmianie maqām farahfazā oraz ton 7³³. Refren brzmi następująco: „O Panie nasz Przychodzący Emmanuelu, oświeć nas promieniami Swymi rozprasząc smutki nasze, i wzmocnij nas utwierdzając nas w nadziei, o Panie nasz Przychodzący Emmanuelu!”³⁴. Natomiast refren w Wielkim Poście przedstawia następującą treść: „O Panie Mocy bądź z nami, albowiem nie ma dla nas w smutkach naszych wspomóżyciela prócz Ciebie, o Panie Mocy bądź z nami!”³⁵. Łatwo tu dostrzec analogię w strukturze: paralela Imion Bożych, odpowiednio „Emmanuel” i „Pan Mocy”; „Pan z nami” (co zawiera w sobie „Emmanuel”, i jest czytelne dla użytkowników języków semickich, w tym arabskiego) i „Panie bądź z nami”; „smutki nasze”; powtórzenie Imienia Bożego w wołaczu. Ponadto w przypadku opisywanej służby hymn nawiązuje poprzez podobne Imię Boże do śpiewanego wcześniej „Bóg z nami”, co stanowi swego rodzaju emfazę treści święta, do którego post przygotowuje. W wersji wielkopostnej wersety są wzięte z psalmu 150³⁶, zaś w Poście Bożonarodzeniowym to różne fragmenty psalmów, odpowiednio: Ps 49,3; Ps 44,1; Ps 109,4; Ps 109,5; Ps 106,19; Ps 11,4³⁷. Zapowiadają one przyjście Mesjasza będącego Synem Bożym, Logosem i Światłością. Zarówno w Wielkim Poście, jak i Poście Bożonarodzeniowym, kapłan okadza świątynię, a wierni włączają się do śpiewu. Jest to najbardziej wyczekiwany moment przez arabskich wiernych, wręcz nazywają wielkopostne wielkie powieczerze słowami hymnu *Yā Rabb al-Quwwāt*, a analizowane tu nabożeństwo *Yā Rabbnā al-’Ātī ‘Immānū’īl*³⁸. Po wymienionym wyżej hymnie śpiewany jest doksastikon na ton 6:

O Panie, prorocy już rozradowali się, ponieważ świadczą o prawdziwości obietnicy Wcielenia Twego, skoro zajaśniała Światłość Twa w ciemności wszechświata, otwierając Królestwo.

Zatem, któż pojmie cud narodzenia Twego, O Który Nie Masz Początku? Albo któż będzie w stanie wysławiać w pieśniach uniżenie Tve?!³⁹

Tę część wieńczy theotokion na tę samą melodię:

Na Ciebie patrzymy ze skromnością, o Bogurodzico, Ewo Nowa, i pytamy Cię o tajemnicę zadziwiającą: jak może być utulony jako dziecko Ten, Którego żadne miejsce nie mieści?

³³ *Tarātīl Šalāt...*, s. 4–6.

³⁴ *Šalāt ‘Ašīyyāt...*, s. 10.

³⁵ *Kitāb as-Sawā’īl...*, s. 184–185.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Šalāt ‘Ašīyyāt...*, s. 10.

³⁸ Na podstawie pobytu studyjnego w Libanie w latach 2018–2020.

³⁹ *Šalāt ‘Ašīyyāt...*, s. 10.

Jak dałaś ciało Temu, Który zmienił okrycia nagości naszej, i przydział nas chwałą, która Jego obnażyła?!⁴⁰

Obydwa hymny zawierają duży ładunek emocjonalny, który wyraża zdziwienie wobec tajemnicy narodzin Boga jako człowieka. Boga-Człowieka, Który jest wieczny, więc nie ma początku. Bogurodzica zostaje tu przedstawiona jako Ta, dzięki Której tajemnica wcielenia się realizuje, i Która jako jedyna jest w stanie zrozumieć misterium dobrowolnego poniżenia Boga. Znajdują się także nawiązania do upadku Prarodzciców opisanego w Księdze Rodzaju: Matka Boża to Nowa Ewa – nie ta, która przez próżność chce poznać tajemnice Boże (Rdz 3, 5–6), lecz Ta, Która dzięki pokorze to osiąga; człowiek po popełnieniu grzechu dostrzega swoją nagość, która staje się powodem wstydu (Rdz 3, 7; 10–11), lecz dzięki wcieleniu Boga na powrót zostaje odziany w chwałę. Następnie lektor odczytuje specjalną modlitwę, noszącą miano troparionu:

Poprzez Wcielenie Twe o Panie, sama Boskość zostaje odbita w ludzkości, aby przyzdobić ludzkość znamieniem Boskości. Przybrałeś to, co nie jest z natury Twej, abyś wyjaśnił mi, iż nie jest niemożliwa dla mnie przemiana woli mej złej. O, Któryś otwarł Niebiosa i zniżyłeś się do nas, naucz nas otwierać drzwi serc i przebaczać czyniącym nam źle i obdarzać braci naszych czułością przypominającą Twoją miłość⁴¹.

Modlitwa wyjaśnia, czym jest Wcielenie Syna Bożego, zawiera ponadto motywy typowe w okresie postu, jak poprawa, przebaczenie, jałmużna jako miłość bliźniego.

Pierwszą część następnego hymnu zaczerpnięto z okresu przedświęcia, kolejne cztery są nowe. Całość śpiewa się według specjalnego wariantu tonu 6. Pierwsza część to stichera śpiewana na jutrzni 20 grudnia: „Chodźcie, anielskie zastępy Pana do Betlejem, wioski judejskiej!” (arab. „Hayyā yā aġnād Ar-Rabb al-malā’ ikiyya ilā Bayt Laḥm al-qarriyya al-yahūdiyya”)⁴². Pozostałe części brzmią następująco:

Stych: Lud podążający w ciemności zobaczył światłość wspaniałą. Siedzącym na ziemi w cieniach śmierci zajaśniała światłość (Iz 9,2).

Bogaty przyszedł do biednego, byśmy się wzbogacili. Wysoki zstąpił do nas, byśmy się wzniesli. Wyzbądźmy się pożądlivości, bogactwa i próżnej chwały. Otworzyły się dla nas wrota Nieba. Niech będą odpuszczone przez nas przewiny wszystkich. Zajaśniała Światłość, przeto rozradujmy się i dajmy [jałmużnę] biednym.

Stych: A ty Betlejem, choć jesteś małe, wyjdzie z ciebie Zarządca pasąc lud mój, Izrael (Mi 5,2).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 11.

⁴² *Kitāb Al-Mināwun...*, s. 390.

Chodźcie, pasterze, z nocy mrocznej! Zajaśniały Światła Boskiego Chrystusa. Oddajcie Władcy pieśni pochwalne niczym aniołowie. Zajaśniało tym, kto w cieniu śmierci, ograniczony przez brak głosu.

Chodźcie i wy, magowie, oddać pokłon Narodzonemu Chrystusowi, Panu Majestatycznemu!

Chwała Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi.

My, w odłączeniu od Ciebie, odcięliśmy się od Ciebie; Ty zaś w pokorze Swej zbliżyłeś się do nas, o Boże, do Którego nic nie może się zbliżyć. Przybrałeś naturę ludzką i nie miałeś udziału w grzechu. Miłością przyciągnąłeś nas do brata. Dajemy z tego, czym nas wzbogaciłeś.

I teraz, i zawsze, i na wieki wieków, amen.

Zwiastuj dobrą nowinę Józefie, mówiąc jasno królowi Dawidowi i przodkowi Chrystusa o cudzie Dziewicy, Która urodzi Baranka Bożego, Paschalnego, Zmierzającego wina Ewy i Adama! I wyśpiewaj mu: Chwała Bogu na wysokościach a na ziemi pokój!⁴³

Warto zauważyć, iż arabski oryginał zachowuje tu pewien marszowy rytm, przede wszystkim dzięki rymom. Nie jest to przypadkowe, gdyż całość zachęca do wyruszenia w drogę do Betlejem, by ujrzeć zapowiadanego Mesjasza, Syna Bożego, Zbawiciela. W kontekście przedświątecznego okresu liturgicznego ów wymarsz należy rozumieć jako odpowiednie przeżycie dni postu, zachowując wstrzeźliwość od jedzenia, modląc się i pracując nad sobą. Słowa hymnu zachęcają też do walki z własnymi namiętnościami i pychą, do przebaczenia, jałmużny, pochwalnej modlitwy, miłości bliźniego. Jest to jednak możliwe dzięki Bożym Darom: „Dajemy z tego, czym nas wzbogaciłeś”. Wyłożona jest tu ponownie teologia wcielenia: Syn Boży, choć staje się człowiekiem, nie przyjmuje upadłej, grzesznej natury. W ostatnią część wpisana jest idea traktowania święta Narodzenia Pańskiego jako Zimowej Paschy: to w Betlejem rodzi się Baranek, Który dzięki Swej Passze zbawi rodzaj ludzki. W całym tekście pobrzmiewają starsze hymny z okresu przedświecicia i wigilii, np. „Józefie, powiedz nam” z trzeciej królewskiej godziny⁴⁴.

Kolejny segment jest typowy dla powieczera: 40 razy *Panie zmiłuj się*; modlitwa każdego nabożeństwa cyklu dobowego (*O który w każdym czasie i w każdej godzinie*), *Czcigodniejszą od cherubinów...*, 12 razy *Panie zmiłuj się*; trzy modlitwy przed snem, tj. do Bogurodzicy, do Chrystusa i do anioła stróża; rozesłanie ze wspomnieniem świętych dnia; prośba kapłana wobec ludu o przebaczenie grzechów; ektenia wielkiego powieczera⁴⁵.

⁴³ *Ṣalāt ‘Ašīyyāt...*, s. 11.

⁴⁴ *Kitāb Al-Mīnāwun...*, s. 424.

⁴⁵ *Ṣalāt ‘Ašīyyāt...*, s. 12–15.

Na końcu nabożeństwa przewidziano podchodzenie wiernych do ikony Bogurodzicy przy specjalnie skomponowanym hymnie ku Jej czci na ton 8. W niektórych tradycjach – w tym arabskiej – podobny motyw występuje na wielkopostnym wielkim powieczczu, gdy po końcowej ektenii śpiewa się hymn do Matki Bożej; w poniedziałkowe i środowe wieczory to *O Dobra, Chroniąc wszystkich uciekających się z wiarą do osłony Twej czcigodnej* (arab. *Ayyatuhā Aṣ-Ṣāliha Ḥāmī ‘an kull multaḡi’īn ilà sitriki al-‘azīz*) na ton drugi, zaś we wtorkowe i czwartkowe wieczory to *O Chryste Boże, Dziewica widząc Zabicie Twe niesprawiedliwe* (arab. *Ayyuhā Al-Masīh al-Ilah inna Āl-Batūl lammā ràat Dabḡaka al-ḡā’ir*) na ton pierwszy⁴⁶. W przypadku Postu Bożonarodzeniowego hymn wieńczący wielkie powieczcze nawiązuje do pieśni 9. różnych kanonów, tzn. do Pieśni Bogurodzicy *Uwielbiaj duszo moja Pana*. Arabski tekst rymuje się w następujący sposób: A–B, A–B; C–D, C–D itd., w sumie jest sześć takich strof–zestawień. Pierwsza, piąta i szósta strofa przedstawiają się następująco:

Uwielbiaj duszo Moja Pana Wysokiego
– i przygotuj się na uroczystość Narodzin!
Uwielbiaj Go Objawiającego się w życzliwości bogatej
– On spoczął między ludźmi, i jest Bezczasowy!

Jakżeś stał się dzieckiem Mym, a dziewczcą
– jestem Ja; nie wydałeś Mnie za mąż, tylko za honor!
Jakżeś karmiony Mną, o Ty, Który przewyższasz
– wszelkie stworzenie, miłością i przywiązaniem?

Przyjmij ode Mnie dzisiaj wołanie Me
– i hymny z serca Mego, oszalałego w miłości.
Ja, Panie mój, dla Ciebie jestem matką,
– z Ciebie niech szerzy się na ziemi pokój⁴⁷.

Poeta wkłada w usta Bogurodzicy słowa wyrażające uwielbienie wobec Boga (pierwsza strofa), skromność i zadziwienie (piąta strofa), modlitewną prośbę, zwłaszcza o pokój, co nawiązuje do anielskiej pieśni w Noc Bożego Narodzenia (szósta strofa)⁴⁸.

⁴⁶ *Ṣalāt an-Nawm al-Kubrā*, [online], <www.alsayde.org/wp-content/uploads/2018/06/alnawm-koubra.pdf> [dostęp 10.11.2022], s. 18.

⁴⁷ *Ṣalāt ‘Aṣṡyāt...*, s. 16.

⁴⁸ Warto zwrócić uwagę na dwa zdania trudne do przełożenia na język polski. Pierwsze: „Który przewyższasz wszelkie stworzenie, miłością i zwrotem [ku dobremu decyzyjom]”. kończy się wyrazem „in ‘itāf”. Oznacza on skłonność do czegoś lub sympatię do kogoś, a także czynność powodującą zmianę kierunku. Można więc traktować to słowo jako emfazę dla wyrazu „miłość” użytego wcześniej,

Podsumowanie

Mimo iż oficjalnie po arabsku nie nazwano tego nabożeństwa wielkim powieczernem, zawiera ono właściwie wszystkie jego cechy i przypomina wersję wielkopostną, a nie sprawowaną w wigilie Bożego Narodzenia, Objawienia Pańskiego i Zwiastowania Bogurodzicy. Jest ono nieco krótsze niż to na Świętą Czterdziestnicę, ponieważ pomija niektóre modlitwy – nie zawiera tych związanych z pokłonami do ziemi, choć jest post. Największą innowacją wydaje się wstawienie czytań Pisma Świętego. Mogą one podkreślać, iż Post Bożonarodzeniowy nie jest aliturgiczny⁴⁹ (z wyjątkiem piątku przed świętem Narodzenia Pańskiego, jeśli wigilia wypada w sobotę lub niedzielę), w przeciwieństwie do dni powszednich Wielkiego Postu. Z kolei perykopy starotestamentowe podkreślają to, że trwa post oraz wypełniają się zapowiedzi proroków wspomnianych w różnych hymnach tego nabożeństwa. W pozostałych częściach, melodiach i strukturze służba nie wychodzi poza ramy określone i praktykowane od wieków, jednocześnie oferując wiernym coś nowego na bazie tego, co znają i lubią. Najważniejsze są tu nowe hymny powstałe na podstawie starszych. Wykorzystano w nich bogactwo leksykalne i dźwiękowe języka arabskiego, dzięki czemu niektóre zdania zyskują dodatkowe, głębsze znaczenia teologiczne. Treść nabożeństwa pozwala wskazać cztery cele: pochwałę Imienia Bożego występującego w różnych formach; wykład nauki o wcieleniu Syna Bożego; pochwałę Bogurodzicy i zwroty do Niej z prośbą o pomoc; zachętę do pracy nad sobą w okresie postu, by jak najlepiej przygotować się do nadchodzącego święta.

---

ale można je też interpretować jako nakierowanie ludzkości na nowe tory historii poprzez wcielenie. Drugie zdanie, „Przyjmij ode Mnie dzisiaj wołanie Me i hymn z serca Mego, oszalałego z miłości”, także ukazuje bogactwo leksykalne języka arabskiego. „Tasābīh” to ściśle „hymny pochwalne” – przeważnie na cześć Boga. „Fu’ ād” to nie tylko „serce” – arabski zna dwa różne terminy na określenie omawianego pojęcia: podstawowy „qalb” oraz „kabd”, wiązany z wnętrznościami, czasem tłumaczony jako wątroba. Z kolei „fu’ ād” to serce, poruszyiciel organizmu, umysł, duch – gdzie istnieją po arabsku jeszcze inne, węższe określenia dotyczące umysłu („akl”) i ducha („rūh”). Można czasem tłumaczyć „fu’ ād” jako *spiritus movens*. Wreszcie, „oszalały z miłości” to jeden wyraz w oryginale: „musthām”.

⁴⁹ Brak czytań Nowego Testamentu implikuje aliturgiczność.

SUMMARY

Dominika Kovačević

Great Compline of the Nativity Fast in the Antiochian Patriarchate

Keywords: Antiochian Patriarchate, Great Compline, Hymnography, Arabic, Nativity Fast

The Nativity Fast in the Byzantine rite differs from the Great Lent by the fact that on most days the structure of the service do not change. However, in 2010 monks from Hamatoura monastery in Lebanon under jurisdiction of the Antiochian Orthodox Church compiled special service for this time: Nativity Fast Evening Service. It is based on the Great Compline of the Great Lent. This initiative is a rare example within Orthodoxy of creation new service that is not dedicated to new saints, but for certain liturgical period. The uniqueness comes also from the original language that is Arabic. The article analyses the service in the liturgical and theological context.